

Popüler kültürün kentsel söylem oluşturmadaki etkisi

Funda UZ SÖNMEZ*, **Atilla YÜCEL**, **Belkıs ULUOĞLU**

İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Programı, 34469, Ayazağa, İstanbul

Özet

Kentsel/mekânsal söylemleri oluşturan çeşitli kaynaklar, sistemler, ilişkiler vardır. Kentsel söylemler, kentsel mekânı yapısal olarak üretenlerin metinlerinden olduğu kadar, popüler kültürün yazılı araçlarındaki temsillerinden sıklıkla beslenir ve toplumun hafızasında mayalanır. Çünkü söylemler, kişinin düşüncesini ifade etmek için kullandığı dil kodlarıdır. Bu yargının, özellikle mimarlığın kamusal alan tarafından tanımlandığı, gündelik yaşamımıza girerek meslekten olmayanlarca da konuşulduğu 1980'li yıllar ve sonrası için doğru olduğu söylenebilir. Bu çalışma Popüler kültür ve kentsel söylem arasındaki ilişkiyi irdelemeyi, bu arakesitin daha iyi değerlendirilmesiyle oluşacak kazanımlara kestirim yapmayı hedeflemektedir. Günümüz kuramcılarının pek çoğu, çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin, mimarlık söyleminin oluşumunu etkileyeceğini, mimarlık söyleminin kendi özerk bilgi alanı içinde kalamayacağını dile getirmektedir. Mimarlık araştırmalarının konuları ve yöntemleri, farklı disiplinlerle olan etkileşimden etkilenip çeşitlenirken, popüler kültür alanı hâlâ derinlikli ele alışı kavuşamamıştır. Bu alanda eleştirel okumalar yapmak isteyenlerin önemli bir kesimi, daha başından "kitlelerin afyonu" olması ön kabulüyle çalışma alanı ile aralarına negatif bir mesafe koymaktadırlar. Bugün popüler kültür çalışmalarının, incelediği alan tarafından dikkate alınmadığı yönündeki eleştirinin büyük ölçüde geçerliliğini kaybettiği söylenebilir. Yüksek kültür ile kitle kültürü arasındaki ayrım ortadan tamamen kalkmamış olsa da aralarındaki sınır özellikle seksenler sonrasında muğlâklaşmıştır. Birbirinden keskin sınırlarla ayrılmayan bu iki alanın neresinde durduğu tam olarak kavranamayan pek çok materyal, ürün, popüler yazılı medya, kültür hayatımızı, yargılarımızı, düşüncelerimizi, söylemlerimizi şekillendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Popüler kültür, kentsel söylem, seksenler-İstanbul, küreselleşme, metropolleşme, nostalji.*

*Yazışmaların yapılacağı yazar:Funda Uz SÖNMEZ. sonmezfu@itu.edu.tr; Tel: (212) 293 13 00.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Programı'nda tamamlanmış olan "Seksenler İstanbul'u kentsel söylemini popüler yazılı medya üzerinden okumak" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 16.11.2007 tarihinde dergiye ulaşmış, 30.01.2008 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.08.2009 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Effect of popular culture on to form urban discourse

Extended abstract

The subject of the paper was to discuss the urban discourse of Istanbul by forming / developing a track through the representation of presented, proposed and / or produced urban projects in Istanbul eighties through the medium of popular textual media which accessed the community out of the architectural profession. There are several resources, systems and relations constituting the urban / spatial discourse. Urban discourses are nourished not only from the texts produced by the constructors of the urban space, but also from the representations of the print media of the popular culture and they got fermented in the memory of the society. Because discourses are the language codes that are used to represent the thought of the individual. This statement, judgement could be regarded as an appropriate for the 1980s and later in which architecture was particularly defined by the public space, and by entering our daily life was being discussed by the laities.

Language is one of the most important factors to constitute/ form urban image in the mind of society. Urban codes exist with using language in life domains (the physical milieu, the buildings, the maps, the media...etc.), which produce their characteristic texts. Using of the language -speaking and understanding it- is the definition ability of human beings, woven into all human activity. It is our judgments and response, believing, relations, values, and situations. As a reflection of our culture, it is reproduction of the spaces. Language is a neglected subject in discussion of the architecture, which is conventionally regarded as a visual rather than the verbal activity. Architects also benefit from the verbal activities and texts to share with their ideas. But it couldn't say that these texts have more aid to constitute / form of urban image. Architecture has its own linguistic register. These texts are meaningful for the professionals, which use architectural terminology. On the other hand, except for architectural speech, any kind of texts about physical environment (the milieu, the buildings, the spaces...) plays an important role to strengthen its presence. Discourse can be described as a communicational process. The literal, verbal, visual, or symbolic language becomes meaningful in context, which is open to cultural interaction. Discourse includes comprehensive subjects such as "language", "communication", "society", "interaction", and "culture". In this case, it

does not enable definite and easy description. The most important feature of discourse is the constitution of complex relationships of the text, context and social circumstances, which are producing processes. Because of whether the text, or context or social circumstances have renewable and reconstructable qualities for each other, discourse never presents unique and invariable meanings. Discourse is a dynamic and renovative fact consequently conjunctions amongst all elements. In this case discourse has the quality worth researching by different disciplines. Elements are time-line in verbal expression while they are synchronic in visual. A discourse analysis seems an important possibility for the architecture to understand it, to redeem from multi-layered intensity of the visual synchronization and to describe with the "linear decomposition" in time-line relation of the verbal expression. In this case, the cinema and the literature-as an important form of expression of social reminiscence, the political texts – exposed perfection of power to establish the urban image -, supply and demand of the "new", brochures, advertisements, posters, can be used to understand the reproduced urban reality and urban culture.

This study about the relationship between popular culture and urban discourse proposed to forecast to the achievements constituted by advanced determination of the relevant intersection ended with the comment about the relation between social memory, to remember / to forget and to write. Most of the present theorists uttered that several social, cultural, and economical changes affected the formation of the architectural discourse, and the architectural discourse could not stand within the individual autonomous information area. While the subjects and the methods of architectural research have been affected from the different disciplines, popular culture area have not discussed deeply yet. Most of the researchers who wanted to make critical readings, kept a negative place against the study area even at head of the beginning with the pre-acceptance of being opium of the crowd.

In this study, three discourses (globalization, metropolitan, nostalgia) were illustrated by popular print media within the intersection of popular culture and urban discourse

Keywords: *Popular culture, urban discourse, eighties-Istanbul, globalization, metropolization, nostalgia.*

Giriş

Yer-mekânın belleğine bakıldığında, onun parçalanmış tarihi boyunca bir dizi yer değiştirme ve terk edilmelerle karşı karşıya kaldığını, bu devinime rağmen farklı kültürel, fiziksel, sosyal katmanları bir arada taşıdığını görürüz. Kentsel katmanları besleyen, ortaya çıkaran ya da gizleyen yaşamdır, insandır. Birbirinin üstünden beslenen bu katmanlı ve eklemlenmiş yapının bütününün bir yansıması olarak kent imgesi, farklı okuyucular için kentin ortak anlamına ilişkin bir veri olabilir.

Tek bir kent imgesinden değil, ama kentsel yaşamın içine sızmış, o kentin ayrılmaz bir parçası olmuş mekânsallıklardan, o kentle anılan, kentsel ve mekânsal simgelerden, anıtlardan, coğrafi ve iklimsel koşullarla zihinlerde yer eden, kartpostallaşmış kent görünümünden söz edilebilir. Kentsel imgeleri, kentsel anlamların tartışılmasında bir veri haline getiren, toplumun ortak belleğinde bilinçsizce, farkında olmadan yer etmiş olmasıdır.

Toplumun zihnindeki kent imgesinin oluşumunda dil önemli bir etmendir. Kentsel kodlar, kendi karakteristik metinlerini üreten yaşam alanlarının (fiziksel çevre, binalar, medya, haritalar vb) içinde kullanılan dil ile varlığını sürdürür. İnsanlık durumunu tanımlama becerisi anlamına gelen, dili anlama ve kullanma, toplumsal eylemleri birbirine bağlar, yargılarımızı, cevaplarımızı taşır, inanışların, ilişkilerin, değerlerin ve mekânların yeniden üretimidir.

Lefébvre her toplumun kendi mekanını ürettiğini iddia eder. Lefébvre'ye göre mekan, toplumun hem ürünüdür hem de onu sürekli dönüştüren bir mekanizmadır (Lefébvre, 1991).

Bu toplumsal üretimde, sınıflar arası çatışma, mekanın üretiminin biçimini belirler. Toplumsal olarak üretilen mekan, mimariden kent politikalarına, çevre problemlerinden arsa spekülasyonlarına, kültürel üretimden ideolojiye uzanan etkinlikler alanında dinamik ve diyalektik bir yoğunluğun kendisidir. Kentin, bir filmde, bir romanda ya da şiirde yeniden temsili bize temsilin siyasi felsefi ve sanatsal tüm düzeylerdeki katla-

rını birbirinin içine geçmiş zarflarından çıkararak analiz edebilmemizde yardımcı olur, bir bilme biçimi yaratır (Akbal Süalp, 1999).

Kentin, söylem kurucu olarak onu yeniden üreten dil ile ilişkisinde, toplumsal bilgi ve toplumsal hafıza, yaşamın kaynağı ve dayanağı olarak önem kazanmaktadır.

Bu nedenle, toplumsal hafızanın önemli bir dışavurum biçimi olan sinema ve edebiyat, erkin kent imgesini kurmadaki etkisini vurgulayan kentsel politikaların anlatıldığı metinler (gazete yazıları, belediye bültenleri), “yeni” olanın sunumu - broşürler, afişler, reklâmlar, kentin metinsel haritaları niteliğindeki şehir rehberleri; yeniden üretilmiş kentsel gerçekliğe (tarihsel kırılmaların, mekânsal anlam kaymalarının sahnesine) bakmak için araçsal olarak kullanılabilir.

Kentsel söylem ve popüler kültür üzerine

Kentsel söylemin üretimi, söylemin kitleler tarafından kullanımıyla nasıl kabul gördüğü/meşruiyet kazandığı ve kentsel söylemlerin kenti anlamlandırmamızda birer inançlar setine dönüşümü üzerine yapılacak bir çalışmanın farklı araştırma alanları üzerine odaklanarak gelişmesi öngörülmelidir.

Kentsel söylem üzerine yapılacak bir çalışma, dilbilim, toplumbilim, mimarlık arakesitinde durmaktadır. Dil insan iletişiminin en etkin aracıdır; öyleyse dilbilim kavramlarının uzağına düşmüş bir söylem incelemesi eksik kalacaktır. Söylem, dil kullanımının kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınmasıdır. Söylem tek başına ne metin üreticisinin, ne metnin, ne bağlamın, ne de toplumsal durumun oluşturabildiği bir yapı değildir.

Mimarlık eleştirisi son yirmi yılda felsefenin ve dilbilimin kavramlarını kullanan bir aktivitedir. Dilsel referanslar ve dilsel terminolojinin tasarımı dünyasında sıklıkla kullanımı 1960'lı yıllar sonrasının bir özelliğidir. Mimarlık kuramcıları, 1960'lı yıllardan itibaren, dilbilim ve iletişim

kavramlarını kullanarak, “mimarlık nasıl mesaj üretir?”, “bu mesaj paylaşılır mı?”, “toplum mimarlıktan ne anlıyor?” sorularını gündeme getirmişlerdir (Yücel, 2005).

Temel olarak mimarlık ve dil arasında, birbirine türdeş kodları olmadığından, daha çok birbirine bir aracıyla aktarılmayı, iletmeyi gerektiren bir ilişki vardır. Birbirine farklı doğrultulardan ilerleyen bu iki kavram, birbirlerine en çok yaklaşıkları durumda bile aralarında oluşan alan muğlak ve kolay formüle edilemezdir. Bu muğlak alanı tartışan sorular sormak önemli gözükmemektedir.

Söylemin en önemli özelliği, bu öğelerin birbiriyle girdiği, ilişkilerin doğurduğu süreçlerde oluşmasıdır. Bu nedenle, sürekli olarak yenilenen, devingen bir olgudur. Bu yönüyle söylem, değişik alanlar tarafından, incelenmeye değer ve bunu gerektiren bir nitelik taşımaktadır (Zeyrek, 1997).

Söylemi incelemenin temel nedeni insan iletişimini bütünlüğü ile kavramaktır. Bu bütünsellik, söylemin soyut bir dil ve dilbilim boyutuyla sınırlanmamasını ve değişik bakış açılarının haklılığını gösterir. Söylem çalışmalarında eleştirel yaklaşım, söylem uygulamalarını betimlemekle yetinmez, “söylemin güç –iktidar ve ideoloji tarafından nasıl biçimlendiğini ve toplumsal kimlik toplumsal ilişkiler, bilgi ve inanç dizgeleri oluşumunda nasıl etkili olduğunu gösterir (Kocaman, 1997).

Bu yüzden mimarlıkta söylem analizi, mimarlığı, görsel andaşlığın, çok katmanlılığın yoğunluğundan kurtarıp, sözel anlatımın zamandizilim ilişkileri içinde lineer bir ayrıştırmayla tanımlamak ve anlamak için bir olanak gibi görünmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken konu, söylem analizinin, mimarlık/kentsel söylemi sadece tek boyutuyla ele aldığı ve bunun çalışmanın derinliği için yeterli olmayacağıdır. Kentsel söylemin çözümlenmesi, dilbilimin kullandığı, dilin kullanımını ve işlevini inceleyen söylem analizi yöntemleriyle yapılamaz. Çalışmanın derinlikle ele alınması için ko-

nuyu Kültürel Çalışmalar çerçevesinde ve popüler kültür özelinde ele almak yerinde olacaktır.

Kent kültürel üretimin birleştiricisidir. Kentin kendini ortaya koyma biçimi budur. Ulaşım sisteminin, binaların, nehirlerin toplamından farklı bir şey olarak insan varlığının izlerinden oluşan bir kırkyama (patchwork) olarak düşünülmemelidir.

Kentsel söyleme esas oluşturan, tekil olarak bu olayların varlığı değil, bu olayları hazırlayan dönüşümler ve politikaları hazırlayan olgulardır. Bu olguları belirginleştirmek için kentsel söylemin araçlarına tekrar bakmak ve anlamlı bir çerçeve içinden yeniden okumak önemli gözükmemektedir.

Kentsel anlamın tartışılmasında, popüler kültürün etkisi yadsınamaz. Seksenli yıllar, popüler kültürün meşrulaştığı, kent yaşamının; genişlemesi, çeşitlenmesi ve daha büyük kitleler tarafından algılanması ile (iletişim kanallarının gelişmesi de bunda önemli bir etkidir) meta olarak tüketilmeye başladığı yıllardır. Bu nedenle, Seksenlerin kentsel söyleminin tartışılmasında, popüler yazılı medya araçları ve popüler kültürün metinlerinin incelenmesi önemli görülmektedir.

Edebiyat ve sinema taşıdığı yan anlamlarla, diğer metinlere, yazınsal ifadelerle göre izleyende farklı imgelerle yerleşir. Çağrışımları zengin, oluşturduğu imgeler çeşitlidir. Çalışmanın “kent imgesini kuran metinler” seçkisi, doğrudan bilgi ileten metinlerden oluşturulduğundan, toplumsal hafızanın önemli bir dışavurum biçimi olduğu düşünülen edebiyat ve sinema çalışma kapsamı dışında tutulması uygun görülmüştür.

İstanbul’un kentsel anlamı ve bu anlamı taşıyan söylemi, hem bu kendine özgünlükten, hem de yaşayanlarının paylaştığı kolay tarif edilemez bir bağımlılık duygusundan beslenir. 1980’lerde Türkiye’de yaşanan kültürel değişime paralel olarak, İstanbul’un kentsel anlamı üzerine ortak imgenin değişime uğradığı söylenebilir.

İstanbul için önemli, kentsel mekanizmalarda, kentin gündelik ve sosyal hayatında değişiklik yaratan mimari projeler ve bu projelerle ilgili kanunlardan bazıları, Haliç'in suyunun temizlenmesi, Haliç'in iki yakasındaki sahil şeridinin sanayi tesislerinden arındırılarak yeşil alana dönüştürülmesi, Tarlabası Caddesi'nin 8 şeritli bir bulvar haline getirilmesi, Boğaz'daki trafik sıkışıklığının "kazıklı yol"larla giderilmesi, Fenerbahçe'den Pendik'e kadar uzanan sahilin doldurularak bir sürat yoluna dönüştürülmesi, Üsküdar Meydanı'nın genişletilmesi, Boğaziçi ve kentin kuzeyindeki orman alanlarının yapılaşmaya açılması, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün inşası, Turing Kurumu restorasyonları/yenilemeleri, İstanbul surlarının yenilenmesidir.

Güncel kentsel projeler üzerine yazılmış proje ile ilgili yorumlar, övgüler ve eleştirileri içeren metinlerin yer aldığı, popüler ve belli bir okuyucu kitlesine sahip olduğu için etken yazılı medya araçları ve doğrudan proje hakkında bilgilendirme amaçlı bülten ve dergiler çalışma kapsamında seçilen kentsel söylemin araçlarını oluşturmaktadır.

Gündelik hayatın simgeleriyle büyük kent hayatının simgeleri arasındaki örtüşme herhalde hiçbir dönemde 1980-1990 aralığındaki kadar yoğun olmamıştır. Değişim, tüketim, çeşitlenme ve benzeşme, 80'lerden '90'lara gündelik hayatın seyrini belirleyen kavramlardır. Kozanoğlu'na göre, "Ekonomik yapının, ideolojik damarların, toplumsal değerlerin, kimlik arayışlarının, yaygın özlemlerin, insan ilişkilerinin, statü sembollerinin birbirine bağlı olarak yaşadıkları hızlı ve sürekli değişim, tüketimi iki anlamıyla ön plana çıkardı. Tüketmek, olabildiğince tüketmek, tüketim düzeyi ve tüketim biçimleri üzerinden kimlik-statü edinmeye çalışmak, hayatı yönlendiren dinamiklerden, biri olurken; birçok kavram, eğilim, anlayış, söz ve düşünce de hızla tüketildi. Değişimin temposu, iki anlamıyla tüketimin temposu ve hem muğlak hem mutlak "yeni" ye yönelik arayışlar bir araya gelince hayatın içinde yoğun bir çeşitlenme ortaya çıktı. Çok farklı eğilimlerden, hatta çatışan eğilimlerden gruplar ve insanlar baskın bir

kültürün çok parçalı yapısı etrafında benzeşiyorlardı. Bu yeni ve karmaşık modernlik, benzeşme sürecinde, "modernliğin geleneksel karşıtı" olarak görülen grupları eğilimleri de sarmalayacaktı" (Kozanoğlu, 1995).

Seksenler, İstanbul'un, sayısal olarak artan nüfustan daha çok, kentsel etkinlikler bağlamında bir dünya kenti olarak dillendirildiği, biçilen metropol (anakent) sıfatıyla, bir metropole "yakışır" yeni iş merkezleri, yeni yaşam alanları, yeni kentsel simgeler edindiği, yüzyıllara, bin yıllara uzanan geçmişinin "milli tarih" kitaplarında okunan bir tarihtense, popülerleştirilerek ve kişiselleştirilerek yazılan yeni bir tarihle sunulduğu bir dönemdir.

İstanbul'un bugünkü tablosunda baş döndürücü bir dizi küresel-yerel ikon, imaj ve ses birbirine karışarak, yerleşik kültürel hiyerarşileri başa çıkılamayacak bir tehditle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yeni karmaşık düzenin ortaya çıkardığı meseleler, günümüz metropollerinde yaşanan deneyimin "değişim" ve "geçicilik" yönlerini, seçkin kültür ve halk kültürü arasındaki sınırların bulanıklaşmasını, dünyanın her yanındaki kentlerde bunun yarattığı "parçalanmayı", "kültür krizini" vurgulayan bir literatüre esin kaynağı olmuştur. İstanbul artık, küreselleşmiş, imaj ve sözcüklerin akışı temelinde dönüşmüştür. Bu dönüşüm tanıdık olanın yeniden yorumlanmasını sağlayan yeni senaryoları mümkün kılar (Öncü, 2000).

Seksenli yıllarda İstanbul'da yaşanan kent kimliğine, kent kültürüne ilişkin değişimler, dönüşümler, yeni kavramlarla kentin tartışılmasını mutlak kılmaktadır. Seksenler İstanbul'unun çok parçalı, çoklu kimliğini, bütüncül bir kent söylemiyle ifade etmek, ancak kentin imgelenmesiyle mümkün olabilmektedir. Söylemin temaları olarak kabul edebileceğimiz, Küreselleşme, metropolleşme ve nostalji söyleminin mitleri böylelikle oluşur. "Meta"laşma, yersizleşme, "merkez"leşme, tarihsellik, öyküsellik, yabancılaşma, aidiyet sunma, kentsel yarıma/"getto"laşma, hız ve hareketlilik, kavramlarının, kenti bütüncül olarak tanımlamayı zorlaştırmasının ve yeni dinamiklerle kenti sloganlaş-

tırmasının ardında, kentin değişen anlamı yatmaktadır.

Her dilin semiyotik haritasında özgün çağrışımlar vardır. Bir yandan günümüzde reklâm ve medya endüstrisinin küresel ölçekte şekillenmesiyle birlikte çağdaş söylemler de akışkanlık kazanarak kültürel sınırları aşmaktadır. Evrensel tanımlar, mekânsallığın tanımlanmasında kendine yer bulmaktadır.

Küreselleşme, metropolleşme ve nostalji söyleminin Seksenler İstanbul’u kentsel panoramasında oluşan mekansal sahneleri, kavramlar ve kent tanımlarıyla oluşan ilişkiler ağını daha kavranabilir kılmaktadır.

Küreselleşme söylemi

Seksenli yıllar sonrası, Türkiye’de en çok öne çıkan söylem “Küreselleşme” dir. Çağlar Keyder’in belirttiği gibi “eskiden Üçüncü dünya olarak anılan ülkeler topluluğunda, küreselleşme, toplumsal değişim paradigması olarak modernleşmenin yerini almıştır” (Keyder, 1999).

Genellikle kentlilik / köylülük, modernlik / geleneksellik, Batılılık / Doğululuk, zenginlik / yoksulluk, gelişmişlik / geri kalmışlık barınma pratikleri, kentteki toplumsal ve kültürel hiyerarşileri oluşturmada ve yansıtmada, insanların davranışlarını şekillendirmektedir (Şekil 1).

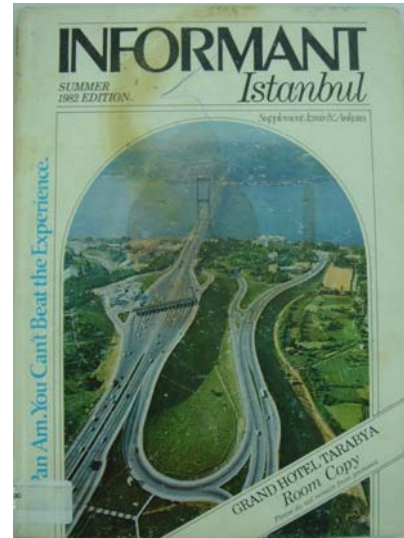

Şekil 1. Gırgır, 1987

Kentteki mekân ve konut ile ilgili mücadelelerin merkezinde göçlerin ve gecekondululaşmanın bulunduğu söylenebilir. Gecekondular büyük kentlerde kültürel ve mimari kirlenmenin kaynağı olarak gösterilmektedir. ... “Varoş” sözcü-

ğü en başından itibaren genellikle şiddetle bağlantılı olarak kullanılmıştır. Gecekondulaşma sürecinin kentin bütününe yayılması ve gecekonduların zaman içinde geçirdiği dönüşümler, gecekondulaşma sözcüğünün ayırt edici anlamını yitirmesine yol açarken, bunun yerine geçen “varoş” ve “varoşlular” kentin çeperlerine yerleşen yoksul göçmenlerin politik tehdidini ifade etmektedir (Ahıska ve Yenal, 2006).

Bugün küreselleşmenin etkileri kenti değiştirmeye, mekânların anlamını dönüştürmeye devam etmektedir. 1980’lerin sonunda merkezin sürekli yer değiştirmesi ile ortaya çıkan alışveriş merkezleri gibi yeni mekânlar, otoyollar (Şekil 2’de görüldüğü gibi kentliliğin bir göstergesi olarak) yersizleşmenin/yok-mekânların kentteki görüngülerini oluştururken, bugün İstanbul için yeni anlamlara da kavuşmuşlardır.

Şekil 2. Informant şehir rehberi, 1982

Küreselleşme taraftarları “küresel kentler” in ortaya çıkışını uygarlaştırıcı bir etki olarak, ulus devletler çağına getirdiği sınırlılık ve tekilciliği yavaş yavaş çözecek, aydınlanmış tüketicilerin tercihlerini rahatça yapabilecekleri kozmopolit bir alan olarak göklere çıkarmışlardır. Entelektüel üretimin değişen maddi ve siyasi koşulları, Türk üniversitelerinin değişen doğası, fikrin ve emeğin artan hareketliliği bağlamında kültür kuramcılarının kuvvetli ve enerjik bir biçimde kentlerin gündelik yaşamına yöneldiğini anlamamıza yardımcı olabilir. Küreselleşme, gündelik hayatın her alanını açık-

lamaya muktedir modernlik deneyimini büyük ölçüde değişime uğratmıştır. Türkiye'nin hangi "merkez" in "çevre"si olduğunu saptamak, dış dünyadan ikna edici soyutlama ve ussallaştırma biçimleri almak giderek güçleşmektedir. Türk modernleşmesi sorunsalını başka bir yerde değil, gündelik yaşamın içinde aramaktan başka bir çare kalmamaktadır (Stokes, 2003).

Metropolleşme söylemi

Türkiye gerçek bir metropole ancak 1980'lerin ikinci yarısından başlayarak, İstanbul'un değişimi ile kavuşmuştur. Örneğin, menkul kıymetler borsasının kuruluşu ve bütün büyük banka genel merkezlerinin İstanbul'a taşınışı gibi olgularda gözlenebilir, 1990'larda İstanbul Türkiye para ekonomisinin gerçek merkezidir.

Metropol olgusunun "Çevre" ülkelerinde öncelikle metropolleşme hareketinin açmazları ya da teknik sorunları bağlamında tartışıldığı söylenebilir: Altyapı, görsel ve tarihsel, çevre tahribatı, trafik, kirlenme, konut sıkıntısı, işsizlik, vb... Türkiye' de de metropol gerçeğini sadece bir kentsel azmanlaşma sorunu olarak görmek ve bunun doğruluğunu sorgulamak yaygın bir tabiidir (Tanyeli, 1998).

1980'lerle başlayan, bütüncül planlama anlayışının, sosyal ihtiyaçlardan çok estetik kaygılar için hazırlanan parçacı planlama anlayışına yerini bırakması bu şuursuzca metropolleşme ülküsünün bir sonucudur. İstanbul'un nasıl satılması, nasıl pazarlanması gerektiği gibi söylemlerle, İstanbul'un kentler arası yarış atmosferine çekilerek, hiçbir şekilde benzetilemeyecek kentlerle (Singapur, Hong Kong gibi) yarıştırılması (Şekil 3 ve Şekil 4), tarihsel, kültürel zeminde yerel ve ulusal değerlerden kopartılması, kentin doğal ve ekolojik çevre değerlerini yok sayan bir anlayışın egemen olması gibi son derece tahripkar bir yaklaşım sergilenmektedir (Hacısalihoğlu, 2000).

Diğer küresel kentlerden farklı olarak, İstanbul her zaman bir dünya başkenti olmuştur: Bin beş yüzyıldan fazla imparatorluk başkenti olan bu şehrin efsanevi görkemini, önce Avrupa, ardından da Balkanlar ve Ortadoğu haset dolu gözlerle izlemiştir (Keyder, 2000).

Şekil 3. Gırgır, 1988.

Tanyeli'ye göre İstanbul, seksenlerde büyük iletişim ve ulaşım eksenleri üzerinde kayda değer ağırlıkta bir düğüm noktası haline gelmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte başlayan bu süreçte yitirdiği geleneksel kozmopolitliğini bu kez bir modern metropol kozmopolitizmi biçiminde yeniden kazanmaktadır.

Çağdaş Türkiye'nin metropoliten doğası, toplumsal ve kültürel eleştirilerin karakterini büyük oranda etkilemiştir. Türk sosyolojisinin karakterini tanımlayan köy ve köylü figürleri yerini büyük kentlerin çeperlerine eklenilen, varoş olarak tanımlanan yeni bir sosyal grup almıştır.

Globalleşme, kentler arasındaki rekabeti hızlandırmış ve kentlere yepyeni ekonomik, politik ve kültürel roller yüklemiştir. Global sermayeye gereksindiği türde hizmetleri sunabilen global kentler ya da dünya kentleri, hızla yükselirken, bu sürecin dışında kalan kentler de dışlanmaktadır (Işık, 1995).

Şekil 4. Gırgır, 1988

Metropolleşme Söylemi, “Dünya Kenti İstanbul” sloganıyla birlikte kenti değişen anlamlarıyla yeniden tanımlamaktadır.

Nostalji söylemi

Nostalji sadece hoş güzel olanı ve sadece bugün için kendini var edeni hatırlamaya dönük bir geçmişe bakış biçimidir. En saf biçimiyle hafıza/anı oluşturmaya dönük bir yoksunluk durumunu tarifler.

Nostalji, her kültürde, özellikle mevcut sosyo-ekonomik durumdan hoşnutsuz olunduğunda eski güzel günlerin imgeleriyle yaratılan alternatif tarihsel gerçekliğin inşasında telafi edici ve gerekli bir araç olmuştur. Hatıraların taklidinin üretilerek tarihin yeniden yazımı özellikle reklâm stratejilerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Kendini tanımlayan ve empoze eden nostaljik bilinç hem hatıralar gibi statik imgelerin hem yer gibi yaşayan deneyimlerin homojen bir platformda sunulmasıdır. Nostalji ve hafıza gerçek ve/veya idealize olanla mekânsal ve yakınlıklı bir yan anlam ilişkisi içerir.

Sermayenin global ölçekte artan hareketliliği ve kentsel politik süreçlerin kazandığı kısmi özerklik, kentler açısından önemli bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Kentler, sermaye çekmek adına diğer kentlerden farklılıklarını vurgulama çabasına girişmişlerdir. Bu çaba içerisinde kentler, kendilerini ön plana çıkarabilecek her tür tarihi, turistik, kültürel vb değeri pazarlama yolunu seçmişlerdir.

Nüfusun azami ölçüde yoğunlaştığı, dolayısıyla tecimsel/siyasal ve toplumsal/kamusal faaliyetlerin giriftleştirdiği ve zaman zaman patolojikleştirdiği tarihsel metropoller, hem doğal/fiziksel, hem de kültürel dokularıyla kopma/yıkma ve saklama/koruma duygularını ve pratiklerini beslerler... Tarihsel metropol şantiye ve müzedir. Yenilenme ve özlemedir (Oktay, 2002).

Eski kentsel çevreye özlem, Seksenlerde kendine farklı üretim platformlarında yer buldu. Kimi zaman metinsel, kimi zaman mekânsal eylemle-

re dönüştü. Kentlerde yeni yaşamın “anti”sini eski Beyoğlu simgeliyor ve o simge çarpıcı olsun diye gerçekle bağı kopuk bir Beyoğlu anlatılıyordu.

Seksenler tarihselliğe bakıştaki farklılıkların çarpıştığı pek çok kentsel projeyi içermektedir. Dönemin nostaljik söyleminin en çok yankılandığı kentsel projeler, Turing’in restorasyon çalışmalarıdır. 1980’li yıllar boyunca, İstanbullu’ların keyifle kullandıkları mekânlar haline gelen, Yıldız Parkında: Malta Köşkü, Çadır Köşkü, Pembe ve Yeşil Seralar- Emirgân Parkında: Beyaz Köşk, Sarı Köşk ve Pembe Köşk-Çamlıca Tepesi Tesisleri- Hıdiv Kasrı’nın işletmesi 1994’de Belediye’ye geçmiştir. Yapılan çalışmalar, restorasyon ya da yenileme adı altında, büyük ölçüde yıkıp yeniden yapmadır. Turing, bu çalışmalarını İstanbul halkını tarihle, sanatla buluşturmak adına yapıyor, halkın sahip olmadığı lüksü onlara bu sarayları açarak yaşattığını iddia ediyordu. Tarihselliği görselleştirmeye yardımcı olacak her türlü detay, koçu arabaları, faytonlar, kırmızı kadifeler, varaklar gerçeğinden kopartılmış bir bağlamda yeniden sunuluyordu.

Soğukçeşme Sokağı’nın restorasyonu, Büyükşehir Belediyesi ve kurumu karşı karşıya getirmiştir (Şekil 5). Topkapı sarayı’nın duvarlarına bitişik olarak yapılmış 19. yy evleri, dönemin belediye başkanı Bedrettin Dalan tarafından gecekondu olarak niteleniyordu. Bu evler için yıkım kararı vermesine gerekçe olarak İstanbul’un tarihselliğini gösteriyordu.

Çelik Gülersoy’un tarihsellik anlayışının Osmanlı ile sınırlı olduğu, Tarlabası yıkımlarıyla ilgili gazetelere verdiği demeçte gözler önüne serilmektedir. Tarlabası yıkımları basında oldukça yoğun yankı bulmuş, tarihsellik tartışmalarında aydınlar ikiye bölünmüştür (Şekil 6 ve Şekil 7).

Nostaljik söylemin herkes tarafından bilinçli/bilinçsiz dile getirilişi yanında, evlerin içine kadar girişi dikkat çekicidir. Seksenler, evdeki sade mobilyaların “Barok Tarzı” olarak pazarlanan oymalı ahşap kenarlıklı olanlarla değiştirildiği bir dönemdir. Beğeniye yönlendirenlerden birinin Turing olduğu söylenebilir.

Şekil 5. Nokta, 1986

Seksenlerde hem devlet baskısının hem de ekonomik dönüşümün neden olduğu ve uzun yıllar kamusal alanda konuşulmadan kalan acıların ve kayıpların işareti olabilecek nostaljik ürünler, belirli kesimlere bir aidiyet şekli sunmaktadır. Dolayısıyla nostalji, geçmişle ilgili çeşitli hatırlama ve anlamlandırma ihtiyaçlarını paketleyerek, anlamları “çalarak” ve çoğu zaman bunları acısızlaştırarak piyasaya sürer. Nostaljik ürünler kaybedilen geçmişi hatırlatmaya devam edecektir. Bu anlamıyla geçmişten kurtulmak mümkün değil (Ahıska ve Yenal, 2006).

Şekil 6. Cumhuriyet, 1987

Şekil 7. Cumhuriyet, 1987

Sonuç

Günümüz kuramcılarının pek çoğu, çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin, mimarlık söyleminin oluşumunu etkileyeceğini, mimarlık söyleminin kendi özerk bilgi alanı içinde kalamayacağını dile getirmektedir. Mimarlık araştırmalarının konuları ve yöntemleri, farklı disiplinlerle olan etkileşimden etkilenip çeşitlenirken, popüler kültür alanı hâlâ derinlikli ele alışa kavuşamamıştır. Bu çalışmada, kentsel söylemlerin, o söyleme veri oluşturacak mekânsallıkları tasarlayanların, kentsel mekânı yapısal olarak üretenlerin metinlerinden olduğu kadar, popüler medyadaki temsillerden de beslendiği hipotezinden yola çıkılmıştır. Bu yargının özellikle mimarlığın kamusal alan tarafından tanımlandığı, gündelik yaşamımıza girerek meslekten olmayanlarca da konuşulduğu 1980’li yıllar ve sonrası için doğru olduğu savı öne sürülmüştür. Kentsel söylem ve popüler kültür arasındaki kolay formüle edilemez ilişkinin çözümlenmesinde Seksenli yıllar (1980-1990 aralığı) ve özelinde İstanbul’un seçilmesinin gerekçelerinin güçlü olduğu görülmektedir. Çünkü seksenli yıllar, tüm dünyada ekonomik, politik sosyal dönüşümlerin yaşandığı, ülkemiz açısından 1980 yılında ordu’nun yönetime el koyması sonrasında seçilen hükümetlerin aldığı liberal ekonomik kararlarla birlikte hızlı sosyal ve kültürel değişimlerin yaşandığı yıllardır. Çalışma kapsamında, kentsel söylemin oluşması, paylaşılması ve iletilmesinde popüler yazılı medyanın etkisi,

Seksenler İstanbul'u üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Küreselleşme, Metropolleşme ve Nostalji Söylemlerinin, pek çok mikro söylemin beslendiği söylem adaları olduğu düşünülmektedir.

Dönemin ruhunu taşıyan popüler kültür, üzerine yapılacak araştırmalarda aynı zamanda toplumsal bir bellek toplayıcı olarak çalışacak yeni araştırmalar, makaleler, tezler ve kitaplar için potansiyel taşımaktadır. Daha önceki satırlarda altı çizildiği gibi, yeniden okumalar ile yeni tartışma alanları açan popüler kültürün yeniden incelenmesi ile mimarlıkla birbirine değdiği noktalarda farklı açılımlar ile yeni tartışma alanlarının oluşması mutlaktır. Popüler kültürü mimarlık ve kentbilim araştırmalarında araçsal olarak kullanırken önemsenmesi gereken, popüler kültürün yanılmacı dev aynasının gerisindeki toplumsal dinamikleri okuyabilmek için eleştirel bir mesafe ile bakma gerekliliğidir.

Kaynaklar

- Akbal Süalp, Z.T., (1999). Mevzini savun diyor, sefil fare, *Birikim*, **123**, 76-82.
- Ahıska, M., ve Yenal, Z., (2006). *Aradığınız kişiye şu an ulaşamıyor: Türkiye'de hayat tarzı temsil-leri, 1980-2005*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Hacısalıhoğlu, Y., (2000). *Küreselleşme, mekansal etkileri ve İstanbul*, Akademik Düzey Yayınları, İstanbul.

- Işık, O., (1995). Globalleşme süreci ve kent/kentliliğin değişen anlamları, *Birikim*, **68-69**, 98-105.
- Kocaman, A., (1997). *Dilbilim söylemi, söylem üzerine*, Kocaman A., Ruhi Ş., Zeyrek D., ve Doğan G., ed., 17-37, Hitit Yayınevi, Ankara.
- Kozanoğlu, C., (1995). 80'lerde Gündelik hayat, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 596-600, İstanbul.
- Lefebvre, H., (1991). *Production of space*, Blackwell, Oxford.
- Oktay, A., (2002). *Metropol ve imgelem*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Öncü, A., (2000). *İstanbullular ve ötekiler, İstanbul, küresel ile yerel arasında*, Ed. Ç. Keyder, 118, Metis Yayınları, İstanbul.
- Stokes, M., (2003). *Gündelik yaşamı tanımak*, içinde Kandiyoti D., Saktanber A., ed., *Kültür Fragmanları, Türkiye'de Gündelik Hayat*, 321-336, Metis Yayınları, İstanbul.
- Tanyeli, U., (2007). Mimarların hafızası ve yasıtılmış geçmiş, zaman-mekan, *Sempozyum, Mimarlık ve Felsefe 3*, YEM Yayınları, (basım aşamasında) İstanbul.
- Yücel, A., (2005). *Mimarlıkta dil ve anlam, felsefeden mimarlığa bakışlar dizisi 1*, TMMOB, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul.
- Zeyrek, D., (1997). *Söylem ve toplum, söylem üzerine*, Kocaman A., Ruhi Ş., Zeyrek D., ve Doğan G., ed., 38-66, Hitit Yayınevi, Ankara.